

ЕТИКА БРИЖНОСТИ ИЛИ ЗАХТЕВ ЗА ПРЕИМЕНОВАЊЕМ

Сажетак: Назив који се најчешће употребљава за једну област етичке етике: „етика бриге“, требало би да буде замењен адекватнијим: „етика брижности“. У прилог прихватања новог назива наводим аргументе засноване на гледишту Нел Нодингс, једне од утемељитељки овог етичког схватања. Израз који она употребљава: „care“ се једним својим значењем односи и на врлину оних који су у односу брижности, што не може да буде именовано српском речју: „брига“, већ морфолошки адекватним изразом: „брижност“. За морално деловање које је препознато као „женски приступ“, поступање на основу врлине брижности је од есенцијалног значаја, што би требало да буде праћено адекватним избором кључних термина при излагању теорије. Израз „брига“ би једино могао да се задржи за институционализоване социјалне и еколошке односе, прецизније, односе који се не заснивају на индивидуалној узајамности и равноправности, код Нодингсове именоване као „caring-about“. Рад је, тиме, предлог појашњења теоријског дискурса у етици бриге путем терминолошког диференцирања у српском језику, као и краћи приказ теорије Нел Нодингс у складу са предложеном терминологијом.

Кључне речи: брига, брижност, она-која-је-брижна, з-бринути, женски приступ, релациони феминизам

1. Појам и термин „брига“

Пажљивијом анализом употребе и значења речи „брига“ у српском језику лако може да се запази да је реч вишесмислена. Њоме се најчешће означавају: а) осећање анксиозности, страха и стрепње за некога или нешто □ забринутост; б) осећање оптерећености проблемима □ имати брига; в) осећање нарочите заинтересованости за некога или нешто – брижност; г) стање одговорности према некоме или нечему □ вођење бриге о; д) неговање и збрињавање у медицинском смислу; њ) институционални домен одговорности о нечему или некоме итд. Одабир такве полисемичне речи за назив једне филозофске оријентације, може да унесе забуну и нагађања о самом карактеру поменутог филозофског гледишта. О битности избора имена, приликом именовања новонасталог ентитета, нарочито у области науке, чини се, да није потребно ни дискутовати.

Реч „брижност“ је изведена из речи „брига“ и под њом се подразумева стање у којем се налази неко ко има високо појачан степен будности, пажње,

наклоности и одговорности према другој особи, односно ентитету. Такође, њоме може да се назове и сам тако успостављени однос између наведене две стране.

Речник српскога језика Матице српске „брижност“ тумачи на следећи начин: „брижност □ 1. особина, стање онога који је брижан, забринутост 2. в. брижљивост“, а „брижљив -а, -о, а. онај који се брине, који води бригу о нечему, пажљив, савестан“ б. у коме се испољава, очитује нечија брига, ~нега, ~испитивање“ (Речник, 2007: 111).

Исти речник за термин „брига“ у српском језику наводи: „1. осећање неспокојства, узнемирености због бојазни да се није десило нешто неповољно или да се неће десити нешто што би требало да се деси; мука, тешкоћа: бити у кризи, задавати бриге, имати бриге. 2. старање, труд, настојање око некога или нечега; водити бригу о некоме. 3. фиг. онај или оно што задаје бриге. – Сине мој, бриго моја.“ (Речник, 2007: 111).

И други речници као основно значење речи „брига“ у српском језику првенствено наводе узнемиреност, тешкоће и страховање; њена најчешћа употреба је да означи забринутост. (Речник II, 1962: 164). Увидом у основе „care ethics“ постаје јасно да оваква осећања нису полазна основа за доношење моралних одлука, морално деловање било које врсте, као ни за остваривање индивидуалних моралних циљева и постизање етичког задовољства. Зато се предлаже да се израз „етика бриге“, који се све чешће среће као превод назива наведене етичке концепције „care ethics“ или „ethics of care“, замени у српском језику примеренијим изразом „етика брижности“. Тиме би се спречила тумачења која не одговарају наведеној конотацији речи која је основа врло разгранатог учења изграђеног у последње три деценије.

2. Аргументи засновани на гледишту Нел Нодингс

Да управо реч „брижност“ одговара ономе што су као суштинско у свом другачијем приступу етичким проблемима препознале теоретичарке Керол Галиган, Нел Нодингс, Анет Бајер, а које су поставиле основе нове етичке концепције и уједно феминистичке етике, показује можда најбоље етичка позиција Нел Нодингс.

Аргументи засновани на њеној филозофији, а у прилог понуђене промене су следећи:

- а) Набројане употребе и значења речи „брига“ у српском језику не одговарају смислу који подразумева Нодингсова. Када употребљава: „care“ и „caring“, она подразумева:
 1. тзв. „женски приступ“ према другој страни у односу брижности;
 2. специфични однос узајамности између „оне-која-је-брижна“ и „з-бринутог“: однос зарањања у емоције, потребе, очекивања и могућности Другог, однос непрестане будности и пажње за другу страну;

- „Брига“ је превише једнострана да би изразила нијансе осећања и флукуалности које израђују овај однос.
3. врлину коју поседује „она-која-је брижна“;
Реч „брига“ има своју изведену варијанту: „брижност“, која је, попут „праведности“, „умерености“, „храбрости“, морфолошки адекватно име за врлину.
 4. однос социјалне одговорности, тзв. друштвену бригу;
У социјалном, еколошком и сл. контексту могуће је задржати израз „брига о“, јер те врсте односа немају индивидуални карактер, узајамност и конкретност какву захтева „брижност“.
- б) За излагање, тумачење и интерпретацију своје етике, Ноддингсова искључиво употребљава следеће речи: будност, приврженост, узајамност, мајчинство, потреба, мотивационо измештање. Сматра да је прави смисао теорије немогуће изразити другачијим терминима, онима који се употребљавају при интерпретацији других позиција, какве су: дужност, оправдање, либерализам... Да вокабулар којим ће се интерпретирати ова теорија није небитан, сведочи и оштра реакција саме ауторке на покушаје да се етика брижности, управо употребом термина, сведе на варијанту већ постојећих теорија: натурализма, сентиментализма или да се искритикује са позиција етике принципа (Ноддингс, 2010: 6).

2.1. Брижност као женски приступ

На почетку свог дела *Брижност: женски приступ етици и моралном образовању*¹ Нел Ноддингс је напоменула да га је написала „на свој начин“ (Noddings, 2003: 4), подразумевајући при томе да не припада ни једној етичкој традиционалној концепцији: ни консеквенцијалистима, ни деонтолошким етичарима. У време када је дело настајало, почетком 80-их година 20. века, Ноддингсова није себе сврставала ни у групу феминистичких теоретичарки, јер је у то време, по сопственом признању, врло мало знала о феминизму. Зато је у наслову своје књиге употребила придев „женски“, а не „феминистички“ приступ; касније се изјаснила као феминисткиња, а своје дело сврстала у релациони феминизам.

Посебност свог приступа она види у учовању нарочитог начина на који жене приступају решавању моралних дилема и моралном поступању уопште. Идеја о женском приступу моралу везује се за решавање тзв. Хајнцове дилеме. Керол Гилиган (Гилиган, 1982: 24) је навела случај Колберговог емпиријског испитивања доношења моралних одлука код једанаестогодишње деце. Док је на питање шта да уради Хајнц, који има болесну жену, а недовољно новца да купи лек којим би је спасао, да ли да га украде или не, дечак Џејк одговорио да треба да украде лек, његова сестра Ејми је одговорила да би требало да се договори са апотекарком. Одговори деце у истраживачком интервјуу су показали

¹ Превод наслова дела С. Грујић

да једну исту дилему они виде као два различита морална проблема: дечак као конфликт између живота и потребе да се поступи по моралном принципу, а девојчица као лоше успостављене људске односе које треба поправити сопственим залагањем. Џејков и Ејмин одговор су постали парадигме за тзв. „мушки“ и „женски“ приступ сагледавања етичких проблема.

Иако логичност није несвојствена женском приступу, она не представља преовлађујући разлог при доношењу моралних одлука. Логички разлози се наводе при образлагању моралне одлуке, али пресудну улогу заузимају осећања, потребе, импресије, лични идеали. Женски приступ подразумева непосредно добијене информације и утиске и то у личном сусрету са учесницима моралног конфликта. Ноддингсова наводи да математичко сагледавање моралних проблема у етику уноси дух новог времена, али истовремено удаљава од непосредног људског доживљаја који је, за њу, пресудна одлика људске егзистенције. Када математички приступамо етици двоструко грешимо: лишавамо се могућности да хеуристику етичког промишљања поделимо са другима и друго, претпостављамо да је о етичким одлукама могуће говорити само језиком принципа и дедуктивног извођења.² Језик принципа је језик наших очева. Жене које морално поступају не подводе конкретне ситуације под моралне принципе. Оне осећају и делују спонтано. Процес доношења одлуке је спуштање на ниво конкретног, а не обрнуто, како тврде традиционалне моралне теорије.

Ноддингсова не нуди експлицитну дефиницију женског приступа у етици, али га све време описује. Анализом дискурса, како употребе овог језичког израза, тако и ефеката које производи у моралном контексту, могуће је формулисати одређење на следећи начин.

Женски приступ је начин моралног деловања на основу нарочите врлине „брижности“, која се испољава при сусрету са онима који ту врсту пажње очекују, одржава се путем параметара непосредно изведених из емпатије добијене при томе и не заснива се на дедуковању конкретног решења из општег, раније усвојеног моралног принципа. Таква ситуација проузрокује етичку релацијуса учешћем обе стране, која се истоимено означава као „брижност“. Највећи део доживљаја брижности не може бити означен ни као логички, ни као емпиријски, већ по ауторки, витгенштајновски, као неизрецив.

Иако пишући о женском приступима пред собом има визију жене као моралног агенса, Ноддингсова већ у првом делу своје књиге *Брижност: женски приступ...* напомиње да женски приступ могу да имају и мушкарци. То, дакле, није полна, већ родна карактеристика.³ (Касније је ово тврђење постало предмет бројних дискусија, како међу самим феминистичким теоретичаркама, тако и међу онима који их оспоравају. О критичким освртима на теорију Н.

² Овде је згодно напоменути да је Нел Ноддинг иначе дипломирала математику и да је вероватно то било пресудно у њеном одређивању домена математике, мада и необично, јер најчешће теоретичари теже да прошире утицај своје основне науке и на друге области.

³ Родну неутралност теорије брижности заступа Мајкл Слот (Слот, 2010), један од критичара Н. Ноддингс.

Ноддингс биће речи нешто касније.) Женски приступ се суочава са тешкоћама кроз који пролазе сви иновативни подухвати. Не само да околина не препознаје вредност „другачијег гласа“⁴, гласа који је дуго ћутао, већ и саме моралне актерке имају тешкоћа да га идентификују, јер су одрасле у средини у којој се о моралу говорило „језиком очева“ (Ноддингс, 2003). А то значи употребом израза: принцип, праведност, оправдање, дужност, храброст. Женски приступ се, насупрот, изражава језиком који етичка традиција још није препознала као свој: брижношћу, удубљивањем у емоције Другог, симпатијом-за и емпатијом, мотивационим измештањем.

Приступ је битно другачији и од консеквенционалистичког. Наизглед се чини да постоји слагање око пожељних последица: моралном деловању се приступа са намером остварења најбољих могућих последица за обе стране, и оне-која-брине и з-бринутог. Али, женски приступ одбија било какву могућност свођења људских односа на рачун, било геометријски □ хијерархијски, било алгебарски. Нел Ноддингс, једноставно, људски сусрет процењује као нешто квалитативно битно другачије од математичког прорачунавања последица.

Женски приступ је, такође, и изван трагања за моралним сазнањем и моралном истином. Брижност се не поима у категоријама истинитог и неистинитог. Она није предмет нашег когнитивног ангажовања. „Рука која нас учи да возимо свој први бицикл не пружа знања у исказима, али нас свеједно води и подржава и ми завршавамо знајући како“⁵ (Ноддингс, 1984: 3). Ипак, чини се да ауторка превиђа да поједини елементи одређења брижности, пре свега процена да успостављени приступ ка Другом јесте адекватан и да га треба одржавати, подразумевају постојање скале вредновања чији критеријуми не могу да буду засновани само на интуитивном и импулсивном, већ и на когнитивној обради осећања и утисака као примерених или непримерених.

Женски приступ би, тако, требало да представља морално деловање које се опире формулисању путем до тада прихваћених теоријских модела, проблема, појмова, језичких израза и познатих решења. То је потпуно другачија перцепција, тумачење, изражавање и вредновање догађаја. У његовој основи је природни алтруистички импулс и потреба човека да се нађе у односу сигурности и поверења са другим људским бићем. Формулисање женског приступа у етици код Нел Ноддингс се креће од једноставног идентификовања и дескрипције и то превасходно психолошке, у раним списима насталим 80-их година, преко одабира вокабулара, теоријског продубљивања и анализе, па до појашњених одређења према релевантним етичким струјањима, у касније и недавно насталим радовима. Идентификовање овог етичког приступа је водило конструисању целокупног дискурса у оквиру којег је једино и било могуће разумевање понуђених идеја.

⁴ Израз је преузет од К. Гилиган и прихваћен у феминистичкој теорији.

⁵ Превод С. Грујић

2.2. Брижност као етички однос

Своју филозофију Нодингова назива релационим феминизмом. Брижност као узајамни људски однос је есенцијални смисао људске егзистенције. Брижност се испољава. У делу *Почињање код куће: брижност и социјална политика*⁶ подвргава је феноменолошкој анализи. Приликом сусрета А: „она-која-је-брижна“ и В: „з-бринутог“ уочава три феноменолошка догађаја:

„1) А је брижна за Б – а то значи да је свест А одређена будношћу (пажњом) и мотивационим измештањем према Б

2) А предузима одређене радње у складу са (1)

3) Б препознаје брижност А“ (Нодингс, 2002: 19).⁷

Прво феноменолошко испољавање брижности подразумева да је особа А, „она-која-брине“ развила природну способност будности за Другог, за Б. То није обична пажња, већ спремност да се препознају потребе оног ка којем је будност усмерена. Те потребе могу да варирају од апела за помоћ до једноставног примећивања. Али, да би будност могла да се успешно појави, мора да је праги способност коју је Нодингова назвала „мотивационо измештање“. У њој је мотивациона енергија усмерена на особу В. То значи да у тренуцима брижности, речником феноменологије описано, стављамо у заграде сопствене циљеве, ради остваривања циљева Других. Нодингова говори о менталном протоку у којем могу да се појаве многи ометајући фактори. Циљ је да А препозна и одговори на потребе особе Б. Како и шта ће предузети А у првом феноменолошком кораку се не наговештава, али је битно да се схвати да је Б део тог односа, односа побуђене брижности. Потом, након извршеног конкретног чина, Б препознаје иницијалне вибрације и акт усмерен њему, на основу чега А добија неопходну потврду своје брижности и сигнал да ли су потребе Б испуњене. Тек одговор з-бринутог однос брижности чини заокруженим.

У раној фази теорије брижности Нодингова сматра да је за испуњење феномена брижности неопходна „симпатија-за“. У међувремену је дошло до експанзије теоријске употребе речи „емпатија“, која се, од почетка 20. века, када се употребљавала као естетичка категорија пројектовања себе у уметничко дело ради бољег разумевања, преместила у психолошку и етичку сферу. За њу је реч непримерена, јер је употребу у енглеском језику везивала за мушки принцип⁸ и западну културу. Смисао емпатије је интелектуално пројектовање, а суштина брижности је супротна, рецептивна и не само интелектуална. Емпатија лако запада у погрешан став који Нодингова назива „патетична грешка“. При том чину, ми сопствена осећања приписујемо Другоме. У томе Нодингова препознаје тежњу за универзализацијом, којој се оштро противи. Однос брижности не сме да буде наметање другима. Брижност се противи златном

⁶ Превод наслова дела С. Грујић

⁷ Превод С. Грујић

⁸ О емпатији као родној женској способности је писала Клаудија Штраус (Штраус, 2004).

правилу које налаже да треба поступати према другима као што бисмо желели да они поступају према нама. Треба поступати према другима онако како би они желели да поступамо према њима. У томе се огледа симпатија-за Друге. Хјумова опаска да је симпатија заразна, Нодинговој потпуно одговара. Њоме се емоције индукују и постајемо срећни у присуству других срећних људи, а уплашени када су други око нас уплашени.

Касније је, међутим, након вишегодишње дебате са Мајклом Слотом (Нодингс, 2010: 6), усвојила и термин емпатија. Емпатија је прихватљива уколико има исто значење као и „симпатија-за“ (Нодингс, 2010: 11).

2.3. Природна брижност и етичка брижност

„Не идем у натуралистичке екстреме и тврдим да ствари треба да буду као што и јесу, али тврдим да свака нормативна етика која занемарује ’какве ствари јесу’, не треба да се схвати озбиљно“.⁹

Иако је ово изјавила у контексту образлагања битности блискости међу људима, наведена мисао Нел Нодингс може да се генерализује на читаву њену етичку концепцију. Заиста, она не инсистира на порицању разлике између „јесте“ и „треба“, већ заобилази тај начин сагледавања и исказивања етичких проблема. Али, ако бисмо је тумачили у релацији: јесте – треба, она даје предност ономе што јесте. На основу тога бисмо, и противно вољи саме ауторке, њену теорију могли да сврстамо у натурализам. Само разликовање две врсте брижности: природне и етичке би, у устаљеном етичком размишљању, представљало разликовање онога што јесте и онога што треба да. Код Нодингс, међутим, природно постаје оно што и јесте и како треба, а етичко инструмент за постизање природног. Природна брижност се описује као жељени начин постојања односа међу људима. То је релација која је услов да уопште може да се стекне способност опажања добра. Стиче се спонтано, уколико се одраста у средини где природна брижност као однос већ постоји. Дакле, у породицама. Она омогућава стицање мотивације да се буде моралан. Ми тежимо да будемо морални да бисмо остали у односу брижности који је природно успостављен. Морално поступање које настаје је спонтани одговор на опажене моралне потребе и очекивања Других. Примери природне брижности: одговарамо на поздраве комшија када их сретнемо, следимо добронамерна упутства, одазивамо се на позив за помоћ и када нам се обраћа непозната особа. Основна разлика је што прва, природна брижност, подразумева жељу релационих агенса (пошто Нодингова инсистира на узајамности учесника односа, говоримо у множини, а не о једном агенсу), а друга, етичка, својеврсни напор да се успостави однос. У том смислу је природна брижност важнија, поседује бар један квалитет више од етичке брижности, која се своди на опажене потребе з-бринутог и свест да би требало изаћи му у сусрет. Пример који нам Нодингова нуди је изјављивање саучешћа пријатељу. У односу природне брижности, загрлићемо пријатеља јер то желимо и осећамо да је то и њему потребно; у односу етичке брижности грлимо га јер

⁹ Превод С. Грујић

схватато да тако треба, при чему није неопходно да имамо било какве емоције или жеље. Дакле, природна брижност је важнија од етичке и етика је инструмент успостављања изгубљене или заборављене природне моралности.

Наведени пример је, у ствари, контрааргумент за тезу да је природна брижност важнија од етичке. Јер, шта са случајевима и приликама у којима понестаје природног импулса? Консултовање биологије или психологије, на које се и Нодингова често позива, потврдиће да са порастом броја јединки у заједници, упућеност једних на друге слаби и иде ка другој крајности, агресивност. Могућност слабљења интензитета природне брижности, па и њеног потпуног ишчезнућа, у оваквим условима, реално постоји. Ради убедљивости, овде може да се примени и неки од примера фантастичних могућих сценарија, где зли научник успева да неке људе, за наше прилике, ускрати за способност спонтаног развоја природне брижности. Да ли би онда било важније како ови људи желе да реагују или како би требало да реагују? (Наравно, у оваквом сценарију би било дискутабилно и на основу ког критеријума би се одредило шта је оно што треба да се чини.) Важност етичке брижности би зато требало другачије процењивати. Ако је и изведена из природне, не следи да је и мање важна од ње. Ако је морални циљ успостављање односа брижности, односно, з-брињавање Другог, онда не би требало да буде битно да ли је то постигнуто „инструментом“ етичке или „инструментом“ природне брижности.

Уколико је спонтаност успостављања брижних односа према другим људима циљ моралног деловања, а њена основа стечена у детињству, у породици одрастања и није настала намерно, већ као нуспојава успостављене породичне хармоније, љубави и поверења, онда је Нодингова етику редуковала на теоријску дескрипцију идеализованих породичних и шире, друштвених односа.

2.4. Брижност као врлина

Етику врлине Нел Нодингс схвата као тежњу моралног агенса ка личном моралном савршенству. Како основно осећање и потребу човека препознаје у тежњи да буде з-бринут и моралност се састоји у томе да се задовољење те тежње и омогући. Тиме се етичка упитаност помера на питање: „Како да морално дочекамо Другог?“

Иако у својој теорији нагласак ставља на брижност као однос, Нодингсова је јасно истакла да брижност јесте и врлина:

„Смисао брижности као врлине је ипак значајан. Можемо, после свега, рећи такве ствари као: 'Он је брижна особа' или 'Они су брижна породица' или 'Сестре су брижније од лекара'. Када разумемо релациони смисао, међутим, смисао (брижности) као врлине добија ново значење.“¹⁰ (Нодингс, 2002: 19).

То ново значење подразумева донекле одступање од постављеног идеала да се буде савршен. Код врлине брижности достизање идеала не може да се

¹⁰ Превод С. Грујић

одвија усмереношћу на самог себе. Сама интенција да се буде брижан подразумева другу страну брижности. Врлина мора да буде потврђена од з-бринутог. У противном је она псеудоврлина. Да до тога не би дошло, етика не сме своју усмереност да фокусира само на моралног агенса, ризикујући тиме да се замери многим етичким теоријама. Нодингсова дијалектички процењује да свој идентитет и вредност морални агенс добија тек успостављањем моралног односа и проценом квалитета тог односа обе стране учесника.

Дефиниција брижности као врлине дата је у делу: *Почетак од куће...*:

„Можемо рећи да је брижна особа она која прилично редовно успоставља однос брижности и, када је одговарајући, одржава га да траје.“¹¹ (Нодингс, 2002: 19).

Тиме се уочава да је за стицање врлине брижности битна учесталост успостављања овог односа, способност процењивања његове погодности и способност што дужег одржавања тако успостављене релације. Када се узме у обзир и теза о женском приступу, све указује да неке особе, најчешће жене, имају израженију природну способност успостављања односа брижности и развијања сопствене врлине. Аргумент који за овако смелу тезу Нодингсова наводи је искуство, како лично, тако и истраживачко. Наиме, она тврди да особе које су директно одговорне за друге, лакше и чешће развијају врлину брижности и успостављају адекватан морални однос. А то су најчешће мајке које су одговорне за своју децу, учитељице које се старају за своје ђаке, болничарке привржене својим пацијентима. Разлог њиховог бољег уклапања је психолошке природе. Оне имају развијенију моћ симпатије-за друге, чија је основа успостављена у односима међу члановима примарне породице.

3. Оправданост терминолошке дистинкције у датом етичком дискурсу

Већ и наслови дела Н. Нодингс указују да је своју етичку теорију сматрала применљивом у различитим друштвеним сферама, пре свега у образовању, из чега је развила своју концепцију филозофије образовања, али и медицине, социјалном старању, односима према другим живим бићима. Оно што их све повезује је базични однос брижности. Првобитна концепција брижности је подразумевала да се исти однос, чији је потенцијал стечен у породичном дому, мултипликује у свим сферама и релацијама које морално зрела личност током живота успоставља.

Наставници, болничари, социјални радници „прилично редовно успостављају однос брижности“, у ствари свакодневно, на своје послу, али да ли је та професионална вештина и усавршеност исто што и првобитна замисао брижности засноване на узајамној размени емоција. Толика „количина“ емпатије свакога дана подразумева превелико ангажовање моралних извршилаца и реал-

¹¹ Превод С. Грујић

ну немогућност одрживости квалитета односа који би требало да буде успостављен. Не губи ли врлина брижности од своје првобитне снаге и аутентичности и прераста у рутину? Колико је могуће реално очекивати да потпуно, у складу са захтевима природне брижности, формирана морална личност, одговара на све позиве из своје околине и увек адекватно морално дочекује Друге?

Временом је и сама ауторка увидела тешкоће истрајавања у брижности са свима и у свему, па је увела разликовање „caring for“ („брижности-за“), која је заснована на природном односу и „caring about“ („брижности-о“), која је из ње изведена. Зато што брижност-о добија институционализовани карактер, она у ствари није више онај исти појам брижности који је у основи теорије. Однос добија на универзалности, апстрактности, когнитивности, нормативности, тако да то и није више спонтана етичка брижност. Да би се термилошки пропратила ова појмовна дистинкција, адекватно би било израз „caring about“ преводити у српском језику као: „брига-о.

Термилошку нејасноћу и непрецизност коју налазимо у почетној формулацији теорије, и то управо у вези са централним појмом, Нодингсова касније исправља, али се новим именовањем, денотација неминовно сужава на оно што брижност заиста и јесте, однос који је могуће да постоји само у непосредном контакту међу блиским људима. Смисао бриге-о је друштвено организована брижност према другима у социјалној и природној околини. Брига-о другима мора да буде тако успостављена да представља инструмент за успостављање услова у којима брижност-за може да напредује. Институционализована брига помаже да се природна брижност појави, одржи и ојача у успостављеним људским релацијама.

Тиме се оправдава разликовање два појма у теорији Нел Нодингс који су у оригиналној верзији изражени истим термином. У српском језику је могуће начинити термилошку дистинкцију и етиком брижности називати основну етичку теорију Нодингсове, као и читав правац настао на тим основама, а етиком бриге онај део примењене етике који се односи на шире друштвене и природне структуре и односе.

4. Етика брижности у контексту савремених филозофских струјања

Анализа дискурса етике Нел Нодингс резултира препознавањем аутентичног пута којим је ауторка крочила у свет филозофије морала. Док су традиционалне теорије смисао етике налазиле у непристрасности и универзалности као нужним условом за исправно морално поступање, она је пристрасност и појединачни однос поставила као постулате моралног односа међу људима. Дистанцирање од традиционалних западних етичких теорија, приближило је ауторку неким другим филозофијама. Али, и ти други утицаји су спорадични, огледају се понекад у форми или терминологији, а понекад само у маниру и

стилу излагања. Ипак, јасно је да је пресудан утицај на теорију брижности извршила егзистенцијалистичка мисао. Поимању људске индивидуе као централне за филозофску упитаност и схватање људског сусрета као, у сваком смислу, јединственог и непоновљивог, несумњиво су допринели егзистенцијалисти, нарочито Мартин Бубер, Хајдегер и Сартр. У интерпретацији Нел Нодингс егзистенцијализам није схваћен као онтолошко постулирање индивидуе, већ постављање међуљудског односа као егзистенцијалне и етичке основе. Тиме етички однос постаје примаран и филозофски фокус се премешта у сферу моралности. Централно филозофско питање се тако формулише као етичко питање: како да при том сусрету друге морално дочекамо? Нодингсова наставља егзистенцијалистички начин приступа феноменима и нарочитим језичким именовањем ентитета, формулисањем кованица које су изван уобичајене говорне употребе и значења. Попут Хајдегера или Сартра, формулише коришћењем префикса или суфикса изразе који добијају нарочито значење у контексту датог теоријског дискурса. Феноменолошка анализа појављивања брижности је изведена у духу Едмунда Хусерла. Традиционална источњачка филозофија, нарочито Конфучијево учење о поштовању других на основу природних улога које заузимају према нама је, такође, препознатљива у осавремењеном захтеву за природном брижношћу као есенцијалним људским односом.

Саму теорију брижности је Нодингсова дорађивала током ове три деценије, али трудећи се да првобитне идеје не буду изневерене. Излагање етичке теорије које је најпре имало форму неконципираног излагања, временом се артикулисало одређивањем према постојећим етичким проблемима и струјањима. Постепено се јасно диференцирала и према постојећим савременим теоријама: у односу на Раулсов либерализам, феноменологију, егзистенцијализам, феминизам, а не само традиционалним: Кантовој, Миловој, Аристотеловој или Хјумовој.

Са друге стране, и сама етика брижности је изазвала бројне коментаре и критике, па су се и друге теорије одредиле према њој.

Феминистичка критика теорији брижности замера то што жену види као „ону-која-је-брижна“, смештајући је тако у традиционалне оквире у којима се од ње очекује да увек мисли на друге, а себе жртвује зарад других, породице и шире заједнице. Нодингсова се на тај начин супротставила само језику очева, а не и реалним друштвеним, патријархалним моделима друштвених улога у којима се родна улога жене види у бризи о другима. Оваквим ставовима се не диже глас против устаљеног поретка у којима су жене инфериорне, већ се, напротив, учвршћује есенционализам, мишљење које људске врлине дели на мушке и женске и којима се феминисткиње углавном супротстављају. Продубљивање традиционализма се препознаје и у самој брижности као односу чија је парадигма у ствари мајчински однос. Док неке феминисткиње сматрају да им је мајчинство заправо препрека ка позицијама моћи које запоседају мушкарци, Нодингсова поручује женама да је то суштина људске егзистенције. Феминистичка критика углавном етику брижности види као неподесну за успоста-

вљање аутономије која је примерена жени у савременом свету, њеној једнакости и једнаким могућностима са мушкарцима. Брижност није ни најважнија ни једина врлина којој би жене требало да теже.

Као етика која указује на важност врлине за остварење моралног идеала и важност успостављања облика етичког деловања заснованог на алтруистичким односима, етика брижности је нашла широку примену у многим областима савременог друштва.

Литература

Noddings, N. (1984). *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. London: University of California Press.

Noddings, N. (2002). *Starting at Home: Caring and Social Policy*. London: University of California Press.

Slote, M. (2010). *Moral Sentimentalism*. Oxford University Press.

Strauss, C. (2004). Is Empathy Gendered and, If so, Why? An Approach from Feminist Psychological Anthropology, *JSTOR*, Vol. 32, No. 4, pp. 432–457.

Речник српскога језика. (2007). Нови Сад: Матица српска, 111–112.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. (1962). Београд: САНУ, Институт за српскохрватски језик, II, 164.

Gilligan, C. (1982). 'In a different voice, Psychological Theory and Women's Development', at *Manhattan College* [Online]. Доступно на: https://lms.manhattan.edu/pluginfile.php/26517/mod_resource/content/1/Gilligan%20In%20a%20Different%20Voice.pdf, [2013, јануар 16.]

Noddings, N. (2010). 'Complexity in Careing and Empathy', *Abstracta Special Issue V*, [Online]. Доступно на: http://www.abstracta.pro.br/english/journal/SpecialIssueV/02_noddings.pdf, [2013, јануар 4.]

Snežana Grujić

ETHICS OF CARE OR REQUEST FOR RENAMING

Summary

The term that is most commonly used for the name of one area of aretaic ethics – „care ethics“, in the Serbian „etika brige“, should be substituted with a more appropriate term in the Serbian language – „etika brižnosti“. In addition to accepting the proposal of the new term I put forward the following arguments based on the view of Nel Noddings, one of the founders of this ethic thought. One of the meanings of the term she uses □ „care“, in ethical discourse, refers to the virtue of those who are in the relation of caring, which cannot be translated with the Serbian word „care“ but with another morphologically adequate term „caring“. One mode of moral action widely recognized as „female approach“ requires acting on the basis of the virtues of caring,

which is of key significance, and should thus be followed with an adequate choice of key terms within the theory. The term „care“ could be kept in use in the contexts of wider social and ecological relations, or more precisely, the relations not based on individual reciprocity and equality that Nel named „caring-about“. The goal is, therefore, the proposed clarification of theoretical discourse with the terminological distinction of the so-called ethics of care, as well as a short overview of the theory of Nel Noddings in the light of the proposed terminology.

snezagrubic@gmail.com

